

המצוינים להוראה

שרה זמיר

אחת ממטרותיה של תכנית המצוינים במכללות לחינוך היא להכשיר מורה מצוין. מטרת הסקירה הנוכחית היא להראות את הניעות בין מצוינות סטודנטאית במכללות להכשרת מורים למצוינות פרופסיונלית בהוראה.

מצוינות בחינוך

על פי ההגדרה הרווחת של המושג "מצוינות", מצוינות של אדם מורה על הישגים שנמדדים ביחס לאידאל חיצוני המתממש בתחומי פעילות אנושית שונים כמו מדע, אמנות, מחיקה או ספורט (יונהמן, 2006). כלומר, מצוינות בערכים מוחלטים (merit). כאשר המצוינות מתורגמת למדיניות חינוכית, היא קובעת שיש להקצות את משאבי החינוך באופן דיפרנציאלי. יוצא מזה, שככל שיכולותיהם האינטלקטואליות של התלמידים והמוטיבציה שלהם ללמוד גבוהות יותר, יש להקצות להם יותר משאבי חינוך לפיתוחן. מדיניות זו מתבססת על ההנחה הבעייתית שראשית אפשר להבחין בין המרכיב המולד והמרכיב הנרכש של יכולות אלו, ושנית – שהן אמנם ניתנות למדידה. על פי מובן זה, המשמעות המעשית של אידאל המצוינות היא הדרישה שמערכת החינוך תתמקד בקידום התלמידים המגלים יכולת אינטלקטואלית ומוטיבציה לימודית גבוהה.

אולם, לא כולם מקבלים פרשנות זו של אידאל המצוינות והמשמעויות המעשיות הנלוות לה. יש שמעדיפים לדבר על "מצוינות אישית" או "הצטיינות". לפי המשמעות הזאת, מצוינותו של תלמיד אינה נמדדת רק ביחס לנורמה אלא גם ביחס לעצמו. כלומר, מצוינות יחסית (worth). הצטיינותו אינה מתבטאת בהכרח בהישגים גבוהים, הנמדדים ביחס לתלמידים אחרים, אלא ביכולתו למצות את יכולותיו: התלמיד השכיל לפתח את יכולותיו במידה רבה, או עד למקסימום האפשרי מבחינתו. המדיניות החינוכית הנגזרת מתפיסת ה"הצטיינות" (המצוינות היחסית) קובעת, שיש להקצות משאבים באופן שיאפשר לכל תלמיד לממש את היכולות הגלומות בו. כלומר, לפי תפיסה זו של שוויון הזדמנויות, אין הקצאה דיפרנציאלית של משאבים. לתלמידים בעלי יכולת לימודית גבוהה, קובעת מדיניות זו, אין עדיפות בהקצאת משאבי החינוך על פני תלמידים בעלי יכולת לימודית נמוכה.

לעומת זאת, המדיניות החינוכית הנגזרת מתפיסת ה"מצוינות" היא, שיש להקצות משאבים עודפים לתלמידים בעלי יכולת לימודית מוכחת ומוטיבציה לימודית גבוהה. על פי מדיניות זו, הערך של יכולות אלו מתבטא באפשרות לתרגמן לתועלת

ציבורית ולנכסים כלכליים עתידיים של התלמידים בשוק העבודה (יונהמן, 2006). בחוזר מנכ"ל משרד החינוך, תש"ע 8/ב (הוראות קבע, אוכלוסיות מיוחדות) נכתב כמשנה חינוכית כי שוויון הזדמנויות בחינוך פירושו מתן חינוך התואם את הצרכים את המאפיינים של כל תלמיד ותלמידה, ובכללם גם של התלמידים המחוננים ובעלי היכולות הגבוהות במיוחד. טיפוחם של התלמידים המחוננים והמצטיינים נועד לא רק למענם אלא גם למען החברה כולה, שכן בבגרותם הם יוכלו להציעה לאופקים חדשים בכל תחומי החיים.

"תכנית המצוינים" הפועלת במכללות האקדמיות להכשרת מורים היא תוצאה של מדיניות זו.

התכנית להכשרת "מצוינים להוראה"

משך הלימודים בתכנית, לשם לקבלת תואר "בוגר בהוראה" (B.Ed) ותעודת הוראה, הנו שלוש שנים (במקום ארבע) וההתמחות בהוראה (סטאד') כמורה בפועל היא בשנה הרביעית, כולל סדנת סטאד'. המצטיינים מהווים קבוצה לומדת נפרדת בנושאי התכנית בלבד עד סיום התואר. בשאר הקורסים הסטודנטים לומדים במסלולים ובהתמחויות הכלליים שבהם בחרו. בתכנית נכללים קורסים רבים ככל האפשר (עד 30% מהיקף תכנית הלימודים) בלמידה עצמית ובלמידה מודרכת; חלק מהזמן אף מוקדש לפעילויות נוספות הנדרשות מהסטודנטים, והם מתוגמלים באמצעות מתן נקודות זכות שונות בהתאם למטלות המוטלות עליהם. תכנית המצוינים כוללת גם תכנית העשרה המשובצת בקורסים ייחודיים, בסיוורים, בהרצאות ובמפגשים. במסגרת התכנית הסטודנטים עוסקים בדילמות ערכיות וחברתיות, אקטואליות ואוניברסליות, כדי לגבש עמדות ביחס לנושאים המרכזיים בשדה החינוך ומחוצה לו. בכל הפעילויות מושם דגש על פיתוח יכולות מנהיגות, פיתוח חשיבה (אנליטית, יצירתית, ביקורתית, מטא-קוגניציה), וכן עידוד ופיתוח המחקר (מסמך משרד החינוך, גף מנהל הכשרה, 2004).

נכון להיום, תנאי הקבלה דורשים ציון משולב (פסיכומטרי + בגרות) של 630 לפחות. לחלק מהסטודנטים, נלקח בחשבון צירוף מיוחד של פסיכומטרי וממוצע בגרות. כל

באופן שבו הרמות החיצוניות עשויות להשפיע על הרמות הפנימיות ולהפך. השכבות נעות מן השכבות החיצוניות: הסיבה והתנהגות, דרך כשיריות, אמונות, זהות וכלה בשליחות.

הרמות החיצוניות – סביבה והתנהגות – משולבות זו בזו: רמת הסיבה הבית ספרית נבחנת בביטויי התנהגות חיצוניים. רמות אלה ניתנות לצפייה ישירה, ומשוב תלמידים פשוט יחסית עונה על תבחינים המשויכים לרמה זו.

רמת הכשיריות – בכשירות הכוונה לרוב לגוף ידע אינטגרטיבי, למיומנויות ולעמדות, המייצגים פוטנציאל של התנהגות ולא את ההתנהגות עצמה. ההקשר והנסיבות קובעים אם הכשיריות מתורגמת למעשה ובאות לידי ביטוי בהתנהגות המורה.

רמת האמונות – אפשר לומר שיכולות המורה מושפעות מהאמונות (beliefs) שלו. אמונות המורים בדבר למידה והוראה משפיעות על דרך התנהלותם ועל גישתם הכוללת להוראה. חוקרים הדגישו שחשוב לדעת מה מורים חושבים ומה הן אמונותיהם. למשל, אם מורה חש שמתן תשומת לב לרגשות התלמיד אינה חשובה הוא לא יפתח יכולת לגלות הבנה אמפתית לתלמידיו.

רמת הזהות – זוהי הרמה החמישית שבמודל הבצל, המתייחסת לדרך שבה האדם מגדיר את זהותו המקצועית באמצעות זהותו האישית. כיצד הוא רואה עצמו כמורה? מה הוא חוזה לעצמו בהתקדמות מקצועית עתידית? מהו מודל המורה השלילי שחווה שכמותו לא ירצה להיות? מהו מודל המורה שהשפיע עליו לחיוב?

רמת השליחות – שליחות היא הרמה השישית במודל הבצל. שלב זה עוסק בשאלות אישיות גבוהות (נעלות?) כמו: מהי המטרה שלשמה רוצה המורה לעשות את עבודתו? כיצד רואה המורה את שליחותו האישית בעולם? מה נמצא בתוך תוכו שמניע אותו לעשות מה שהוא עושה? זהו שלב העוסק במודעות למשמעות של הקיום העצמי בתוך שלמות רחבה, ולתפקיד שאנו נוטלים על עצמנו בעולם.

לדברי נבו (2007), "המורה הטוב" הוא א. אדם אינטליגנטי, רחב אופקים ופתוח לרעיונות חדשים ולדעות של אחרים.
ב. בעל תפיסת תפקיד פרופסיונלית ובעל גאווה מקצוע שמבין את מורכבות מקצוע ההוראה.
ג. אדם שלומד ומתחדש כל חייו בידע המקצועי שלו.

גורדצקי (2007) גורס שעל המורה הטוב להיות בעיקר אדם. עליו להיות ביקורתי, בעל יושרה מקצועית, אמפתי ומקבל את האחר, מחויב לתלמיד, אוטונומי, פתוח לשינויים ויודע כיצד ללמוד.

אלוני (2004), רואה את שלל ההגדרות בנושא זה כמצויות

הסטודנטים מחויבים בריאיון אישי כדי לבדוק את התאמתם ומחויבותם לתכנית, ולאמוד מאפיינים נוספים כגון: מנהיגות חינוכית, נכונות לעבוד במערכת החינוך, נכונות להתנדבות ולתרומה אישית, יכולות למידה גבוהות.

מטרות התכנית (מסמך משרד החינוך, גף מנהל הכשרה, 2004) כוללות:

- פיתוח לומד איכותי – לגייס למכללות להכשרת מורים מועמדים בעלי כישורים מיוחדים יותר (יכולות למידה גבוהות), מאלה המאפיינים את הסטודנטים הפונים בדרך כלל למכללות להכשרת מורים.

- הקניית העשרה תרבותית, ערכית ואקדמית – לאפשר לסטודנטים ללמוד בתכנית ייחודית שכוללת העשרה תרבותית, ערכית ואקדמית.

- הכשרה משולבת הוראה בדרכים ייחודיות – להכשיר את הסטודנטים להוראה בדרכים ייחודיות.

- סיוע למשתתפים בתכנית בהובלת שינויים במכללה – לסייע בידי הסטודנטים והמורים בתכנית להוביל את תהליכי השינוי בהכשרה להוראה (העמקה בלימודים, הטמעת שיטות הוראה/למידה ייחודיות, יזמות).

- פיתוח מנהיגות (כוח מוביל במערכת החינוך) – לפתח/לטפח מנהיגות חינוכית מובילה שבעתיד תתפוס מקום מרכזי בקרב ציבור המורים במערכת החינוך.

- עידוד התנדבות במכללה ובקהילה – לפתח ולהמריץ את רוח ההתנדבות בקרב הסטודנטים המצוינים על מנת שיובילו בתחום זה בתוך המכללה ומחוצה לה.

- הכשרת מורה מצוין – לפתח כישורים פרופסיונליים של הסטודנטים לקראת היותם מורים מצוינים בעתיד. בחזר מנהל האגף להכשרת עובדי הוראה משרד החינוך מיום י"ט בסיון תש"ע, 1 ביוני 2010, אף נכתב כי תהא זו תכנית בעלת השפעה 'מצוינת' אשר, בין כל היתר, תטפח את המוטיבציה של הסטודנטים להיות מורים מובילים, מנהיגים חינוכיים ומחנכים מצוינים.

פרופיל המורה מצוין

לצד הגדרות "התלמיד המצטיין" או "התלמיד המצוין", מצויות רוב ההגדרות והתאוריות ל"פרופיל המורה הטוב". נראה כי דווקא השימוש התאורטי במונח "המורה הטוב" ולא "המורה המצוין" כולל בחובו קונטציות לתכונות אופי שבהן היינו חושקים עבור דמות המורה המופקד על ילדינו...

לדברי קורטגן (Korthagen, 2004), התשובה לשאלה מיהו המורה הטוב מצויה ב"מודל דמוי הבצל" שבנוי משכבות

בין שני קטבים: בקוטב האחד מצויות ההגדרות המדגישות את האיכויות האישיותיות של המורה הטוב דוגמת אכפתיות, קשב, הגינות ורגישות; בקוטב האחר מצויות אלה המדגישות את האיכויות הפרופסיונליות של בקיאות במקצוע ההוראה ושל מיומנות בהקניה ובהערכה של ידע; באמצע נמצאות הגדרות שהן למעשה מצרפים שונים של תכונות אישיותיות ופרופסיונליות שמכוננים את שנחשב ל"דיוקן" המורה הטוב".

לדידו של אלוני, "הפרופיל" של המורה הטוב צריך לכלול שלושה רבדים:

מבחינת אישיותו – אופי נוח, גישה רציונלית, רגישות והגינות בין-אישית, אכפתיות חברתית ותרבותית.

מבחינת השכלתו – רוחב אופקים, עניין באקטואליה, בקיאות ומיומנות במקצועות ההוראה.

מהבחינה הפדגוגית – מיומנות בלעורר עניין בתלמידים, בדיאלוגים מעצימים, בהקניה סדורה ושיטתית של ידע, ובפיתוח של יכולות חשיבה וביטוי.

מפרח הוראה בתכנית המצוינים למורה מצוין

על מנת לברר את דימויו הנכסף של המורה המצוין בעיני פרחי ההוראה בתכנית מצוינים, נשאלו הסטודנטים בתכנית המצוינים במכללה מבוססת בדרום הארץ (זמיר, 2007): "כיצד היית מגדיר/מגדירה את שליחותך כמורה?"

מהפילוח של התשובות לשאלה עולה כי רבות מהגדרות השליחות נושקות לסופרלטיבים שמקורם ככל הנראה בדימוי אידילי של מלאכת ההוראה: שליחות "קודש", "זכות", "הפיכת העולם למקום טוב יותר", "נתינה עצמית" וכו'. פירוש ההגדרות האידיליות הללו אינו חד משמעי. מצד אחד, אפשר לראות בהן תפיסה נאיבית מדי ובלתי מבוססת של מלאכת ההוראה העלולה להתנפץ לרסיסים ברגע שתיתקל במציאות היומיומית של עבודת החינוך. מצד שני, ניתן לראות בהגדרות הללו שכנוע פנימי עמוק שדווקא יעזור להתגבר על הקשיים השונים שמזמנת העבודה החינוכית. בעוד שהפירוש הראשון, היינו, נאיביות, עלול להוות אבן נגף לצמיחתו של המורה המצוין (ואולי אפילו למנוסתו מן המערכת החינוכית כבר בשנה הראשונה) הרי שהפירוש השני, המייחס את ההגדרות האידיליות לשכנוע פנימי ואמונה ללא סייג בעבודה הנעלה של המורה, מלמד על צמיחתו של מורה מצוין שאינו רואה את תפקידו רק בגדר של מעביר חומר אלא בגדר מעשה אלטרואיסטי מרכזי בחברה.

מממצאי שאלה פתוחה נוספת "האם התכנית תורמת לפיתוח כישורי ההוראה שלך? פרט/י אילו כישורים?" עולה כי הרוב המוחלט מבין המשיבים (כ-70%) סובר כי התכנית אכן תורמת לפיתוח כישורי ההוראה שלהם. מפירוט הכישורים המפותחים

במסגרת התכנית, עולה שהכישורים שצוינו בשכיחות גבוהה יחסית הם כישורים התקפים להתנהלות אנושית בכלל ולא דווקא ייחודיים לתחום החינוך או ההוראה. בין הכישורים הבין-אישיים שנמנו נכללו אמפתיה, סובלנות, הקשבה וכן יצירתיות וביטחון עצמי. ממצא זה מבליט את פיתוחו של הפן האנושי בהכשרתו של המורה המצוין.

במחקרם של קלוייר וכהן (2009) נבדקה ההגדרה של מאפייני המורה המצוין בתכניות ההכשרה לסטודנטים מצוינים, ומהן הדרכים הננקטות כדי להכשיר מורה מצוין לפי המאפיינים האלה. המדגם כלל תכניות לימודים ייחודיות בשלוש מכללות ובכל אחת מהן נבחנה תכנית הלימודים הייחודית של הסטודנטים המצוינים. ממצאי המחקר הראו כי שלוש התכונות הקנו השכלה רחבה וידע חינוכי עשיר, יכולת פדגוגית ייחודית, תחושה של עוצמה אישית גבוהה והכרה בערך עצמו, דפוסי התנהלות החותרים להשגת מצוינות ותפיסה ייחודית של תפקיד המורה.

ממחקרם עלה כי הסביבה המיטבית שבנו וטיפחו המכללות למצוינים בהוראה משמשת חממה לצמיחה כסטודנטים להוראה, וכמודל להצמחת תלמידיהם בעתיד, כשהיהו הם עצמם מורים במערכת.

לסיכום

על פי שולמן (Shulman, 2004), קיימים שלושה סוגים (שדות) של פדגוגיה: פדגוגיה של השכל (pedagogy of the mind), פדגוגיה מעשית (pedagogy of the hands) ופדגוגיה רגשית (pedagogy of the heart).

לדעתו של שולמן (Shulman, 2004), במקצוע המשפטים יש יותר מדי פדגוגיה של השכל – עד כדי כך שאלפי אנשים שונים, בסיום השנתיים הראשונות ללימודיהם, חושבים ומשתמשים בטרמינולוגיה זהה. לעומת זאת, בהכשרת אחיות יש יותר מדי פדגוגיה מעשית, עומס גדול של פרקטיקה ועבודה בשטח. לא מוקצים מספיק משאבים ללימוד התאוריות והמדע שמשתנה באופן תדיר בימינו ודורש התעדנות. הכשרת מורים מצוינים, לעומת זאת, לא יכולה להרשות לעצמה להמעיט מערכו של אף שדה משדות הפדגוגיה; בהכשרתו של פרח ההוראה המצוין, שלושת השדות להלן: השכל, המעש והרגש, הם התנאים לעבודתו של המורה המצוין.

מקורות

אלוני, נ. (2004). "פרופיל המורה הטוב", **נעשה ונשמע**, עמ' 16.

גורודצקי, מ. (2007). "ראיונות עם מרצי העוגן", **מופ"ת גיליון 26**, עמ' 4-7.

זמיר, ש. (2007). **הערכת מידת השגתן של המטרות המוצהרות של "תכנית המצוינים" במכללה אקדמית לחינוך - דו"ח מחקר, פרסום פנימי**, תל אביב: הוצאת מכון מופ"ת.

יונהמון, י. (2006). "שוויון הזדמנויות: הזדמנות למה?", **פנים גיליון 36**.

בבו, ד. (2007). "ראיונות עם מרצי העוגן", **מופ"ת גיליון 26**, עמ' 4-7.

קלוייר, ר. וכהן, נ. (2009). "מסטודנט מצוין למורה מצוין: טיפוחם וקידומם של סטודנטים להוראה בתכנית המצוינים על פי תכניות ההעשרה הייחודיות של שלוש מכללות", בתוך: **הלכה, מעשה וחזון: הכשרת סטודנטים מצוינים להוראה במכללות האקדמיות לחינוך**, עורכים: רמה קלוייר, נחום כהן, רחל עבאדי, נח גרינפלד, תל אביב: תמה, מכון מופ"ת, עמ' 138-186.

Korthagen, F (2004) In search of the essence of a good teacher: Towards a more holistic approach in teacher education, *Teaching and Teacher Education*, 20, 77-97.

Shulman, S. L. (2004). *The wisdom of practice*. San Francisco: Jossey-Bass. Tyler

